

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบชุมชน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ในสังคมไทยถูกกำหนดด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นน้ำ น้ำจึงผูกพันแทรกซึมกับชีวิตคนไทยมาช้านาน¹ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทยภาคกลางในอดีตมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีความผูกพันกับแหล่งน้ำเสมอมา และเป็นตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม พฤติกรรม กิจกรรมและวัฒนธรรมของชุมชน แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำได้เสื่อมสภาพไปตามการเปลี่ยนแปลง หลังจากการที่สังคมได้รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศ ลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นแบบฉบับของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตได้ถอยห่างจากลำน้ำเพื่อเข้าสู่พัฒนาการทางด้าน การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็นสากลมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาเมืองในหลายด้าน ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงประวัติศาสตร์หรือภูมิหลังของแม่น้ำ ลำคลอง ส่งผลให้มีการใช้ประโยชน์แม่น้ำลำคลองน้อยลง เพราะเห็นว่าแม่น้ำลำคลองเป็นเพียงที่รองรับการระบายน้ำอย่างเดียว²

ชุมชนริมน้ำ บ้านบางแม่หม้าย ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นชุมชนริมน้ำเก่าแก่ซึ่งมีประวัติศาสตร์เล่าขานถึงชุมชนแห่งนี้มาช้านาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยชุมชนแห่งนี้ได้มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บริเวณพื้นที่ปัจจุบันมาเป็นระยะเวลากว่า 300 ปี ที่ยังคงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตที่มักยึดเอาแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นเลือดสำหรับหล่อเลี้ยงครอบครัว และชุมชน ซึ่งแม้ว่าในสภาวะปัจจุบันที่การสัญจรทางถนนเข้ามามีบทบาทในหลาย ๆ พื้นที่รวมถึงชุมชนแห่งนี้ แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนยังคงยึดติดกับสายน้ำอยู่อย่างเหนียวแน่นซึ่งถือเป็นตัวอย่างของชุมชนริมน้ำแบบในอดีตที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นความผูกพันของแม่น้ำ คูคลองและชุมชนที่ยังคงสะท้อนให้เห็นคุณค่าและเอกลักษณ์ที่เป็นรากเหง้าของสังคมไทยตลอดมา อีกทั้งความเป็นเอกลักษณ์และความสวยงามของบ้านเรือนไทยริมน้ำที่ยังคงรักษา

¹ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529) , หน้า 5.

² โครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมแม่น้ำ คูคลอง ในพื้นที่ลุ่มภาคตะวันตก (คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2544) น. 1

ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนที่มีความเคยชินกับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมและต้องการที่จะรักษาความกลมกลืนของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในชุมชน โดยแตกต่างจากพื้นที่อื่นที่เรือนไทยหาได้ยากเพราะค่านิยมเปลี่ยนไปและไม่ก็หาได้ยาก จริงอยู่บ้านทรงจั่วยังโผล่ขึ้นมาให้เห็นอย่างประปรายแต่ความรู้สึกเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตอยู่กับน้ำเหลือน้อยเต็มที³

แต่อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบันภายในชุมชนแห่งนี้ได้เริ่มมีการปลูกสร้างอาคาร และการต่อเติมอาคาร ซึ่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกับสภาพบ้านเรือนที่เคยมีมา และกิจกรรมหลายๆ อย่างในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงหน้าที่ไปจากเดิม ทั้งที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนและบุคคล ภายนอกชุมชน หรือแม้กระทั่งหน่วยงานของทางภาครัฐบาลเองที่มีแนวทางการพัฒนาที่ขัดแย้งกับกิจกรรมดั้งเดิมที่เป็นรากเหง้าของชุมชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจทำลายเอกลักษณ์และสภาพแวดล้อมที่ดั้งเดิมของชุมชนให้ค่อย ๆ สูญหายไป อย่างน่าเสียดาย

การศึกษาพัฒนาการและเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ บ้านบางแม่หม้าย จังหวัดสุพรรณบุรีในครั้งนี้ เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจต่อพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงระยะเวลา ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงเอกลักษณ์ที่โดดเด่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน รวมถึงการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนซึ่งจะสามารถคาดการณ์แนวโน้มต่อไปในอนาคตได้ โดยผลจากการศึกษาในครั้งนี้จะสามารถเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมกับพื้นที่รวมถึงแนวทางเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน และแนวทางการพัฒนาเมืองได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีคุณภาพ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ควรค่าแก่การภาคภูมิใจของผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นที่น่าจดจำของผู้มาเยือน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) ศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านบางแม่หม้าย
- 2) ศึกษารูปแบบและเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำบ้านบางแม่หม้าย

ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่

- 3) ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำบ้านบางแม่หม้าย
- 4) เสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนที่เหมาะสม เพื่อ

³ สุธเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย, หน้า 98.

รักษาเอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำบ้านบางแม่หม้าย

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1) ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ชุมชนบ้านบางแม่หม้าย ตั้งอยู่ในตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี และคลองบางแม่หม้าย โดยเดิมบ้านบางแม่หม้ายตั้งอยู่ใน ตำบลบางแม่หม้าย ต่อมาราชการได้รวมตำบลบางใหญ่กับตำบลบางแม่หม้ายเป็นตำบลเดียวกัน ให้มีชื่อว่าตำบลบางใหญ่ โดยพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นเนื้อชุมชนของหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ของตำบลบางใหญ่ซึ่งเรียกว่าชุมชนบ้านบางแม่หม้าย

ทิศเหนือ ติด ทุ่งนาและบ้านหมู่ 8 ตำบลบางใหญ่

ทิศตะวันออก ติด แม่น้ำสุพรรณบุรี และตำบลกฤษณา อำเภอบางปลาม้า

ทิศใต้ ติด ทุ่งนาและตำบลบ้านกุ่ม อำเภอสองพี่น้อง

ทิศตะวันตก ติด ทุ่งนาและบ้านหมู่ 5 และหมู่ 6 ตำบลบางใหญ่

โดยพื้นที่ชุมชนที่ทำการศึกษาคือพื้นที่ทั้ง 3 หมู่ มีเนื้อที่ประมาณ 3 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนครัวเรือน 523 ครัวเรือน และประชากร 2,209 คน

2) ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา จะศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่กำหนดขึ้นอันได้แก่

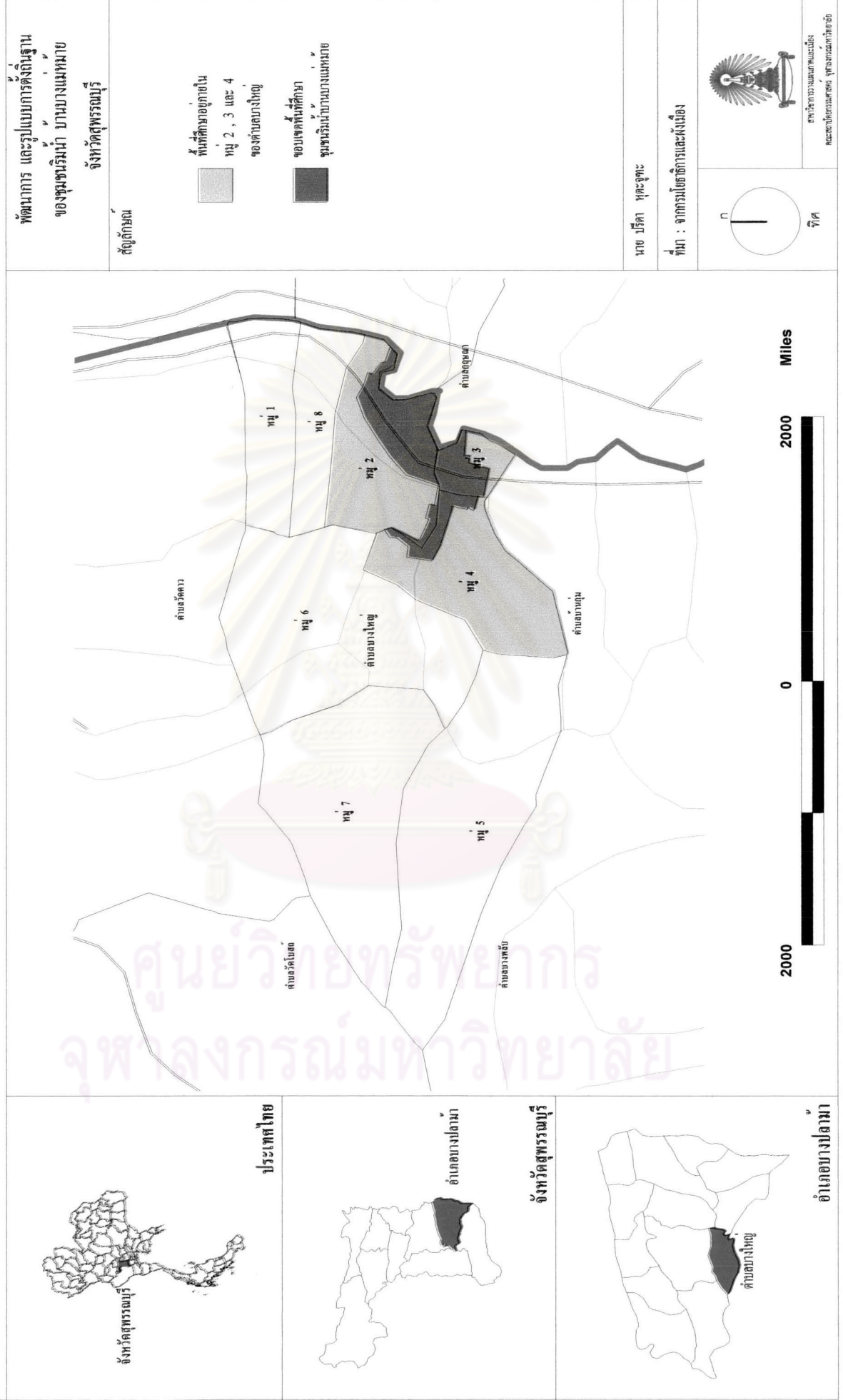
(1) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชน เช่น อาคารสิ่งก่อสร้าง มวลกลุ่มอาคาร ขนาดและสัดส่วนของกลุ่มอาคาร ที่วางชุมชน

(2) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานในระดับจังหวัด และเมือง อันจะมีผลกระทบต่อบทบาท และความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ที่ตั้งและอาณาเขต ประวัติความเป็นมา สภาพทางภูมิศาสตร์ การคมนาคม เศรษฐกิจสังคม ประชากร การใช้ที่ดิน ปัญหา และแผนพัฒนาเมือง

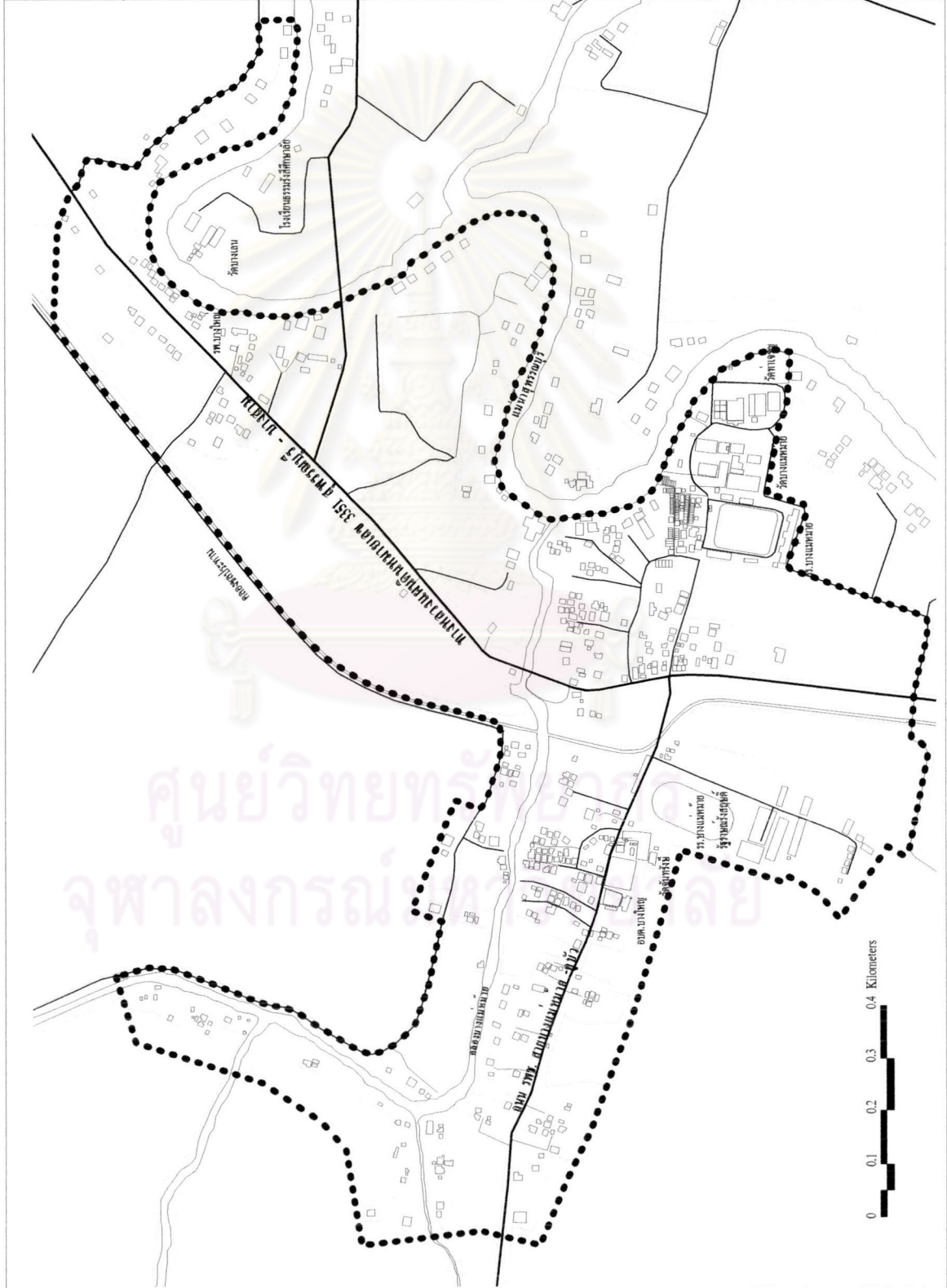
(3) การศึกษาข้อมูลทั่วไป และปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ พัฒนาการชุมชน สถาปัตยกรรม ระบบโครงสร้างพื้นฐาน กรรมสิทธิ์ที่ดิน ปัญหาอุปสรรคในพื้นที่ และความต้องการของชุมชน

(4) การสำรวจพื้นที่ เพื่อให้เห็นสภาพการณ์อันเป็นปัจจุบัน ได้แก่ สำรวจ

แผนที่ 1.1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ศึกษาภายในตำบลบางใหญ่

แผนที่ 1.2 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนริมน้ำบางนางแมว

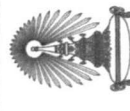
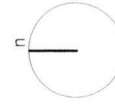
พัฒนาการ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
ของชุมชนริมน้ำ บางนางแมว
จังหวัดสุพรรณบุรี

สัญลักษณ์

นาย วีรดา หุระจตุระ

ที่มา : จากภาพถ่าย

สถาบันการศึกษาระดับสูง
และระดับมัธยมศึกษา, กรุงเทพมหานคร

ประเภท ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความหนาแน่นของอาคาร ที่ว่าง ความสูงของอาคาร วิถีชีวิตและกิจกรรมในแต่ละอาคาร ระบบปริมาณการสัญจรในพื้นที่

(5) วิเคราะห์ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเพื่อประเมินคุณภาพองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน และระบุบริเวณที่มีคุณค่าขององค์ประกอบชุมชนในระดับต่าง ๆ

(6) เสนอแนะแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนาที่เหมาะสม โดยกำหนดเป็นนโยบาย เป้าหมาย และวิธีการ

1.4 ข้อจำกัดในการศึกษา

1) ข้อมูลทางด้านพัฒนาการของชุมชนริมบ้านบางแม่หม้ายที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีน้อย จำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เป็นหลัก ซึ่งการทบทวนข้อมูลในอดีตอาจมีความคลาดเคลื่อนได้

2) ชุมชนริมบ้านบางแม่หม้ายยังไม่เคยมีการสำรวจเฉพาะพื้นที่มาก่อน จึงไม่มีข้อมูลทุติยภูมิเฉพาะของพื้นที่ จำเป็นที่จะต้องนำข้อมูลในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่ มาประกอบกันในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1) ทราบถึงพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำ และบทบาทความสัมพันธ์ของคลองกับชุมชนในการดำรงชีวิต ชุมชนที่เป็นบ่อเกิดทางคุณค่าทางเอกลักษณ์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

2) ทราบแนวทางในการเสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมกับพื้นที่ และสามารถเปรียบเทียบ ผลดี - ผลเสีย ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่จากการนำรูปแบบที่แตกต่างของแนวคิดมาประยุกต์ใช้

3) สามารถนำแนวทางและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมกับชุมชน เสนอแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานผังเมือง เทศบาล กรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองหรือชุมชนได้อย่างเหมาะสมกับคุณค่าหรือเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่นั้น ๆ

4) สามารถดำรงรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำที่เป็น

รากเหง้าของสังคมวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ต่อไปได้ด้วยความสะดวกคล่องเหมาะสมกับการพัฒนาในปัจจุบันและในอนาคต

5) ช่วยในการกระตุ้นจิตสำนึกและเสริมสร้างความเข้าใจให้ประชาชนในชุมชนให้รู้จักคุณค่าของเอกลักษณ์ที่สืบทอดกันมาของพื้นที่ ในการที่จะนำไปสู่ความหวงแหนและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คลองและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย